

Економічні науки

УДК 330.131.7:334.012.64(510)

Ачкасова Світлана Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних економічних відносин

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Achkasova Svitlana

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of International Economic Relations

Semyon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: 0000-0001-7233-0189

Єфимова Марія Сергіївна

студентка

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Yefymova Mariia

Student of the

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

THEORETICAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND CONTROL OF CURRENCY TRANSACTIONS

Анотація. *Ідентифіковано проблемні питання теоретичних аспектів бухгалтерського обліку та контролю валютних операцій суб'єкта господарювання. Проаналізовано шляхи оптимізації бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання. Запропоновано інструменти валютного контролю операцій, які допоможуть досягнути достовірності та точності облікових даних.*

Ключові слова: бухгалтерський облік, валютні операції, внутрішній контроль, облікові регістри, курсова різниця, облікові дані.

Summary. *The problematic issues of theoretical aspects of accounting and control of foreign exchange transactions of a business entity are identified. The ways to optimize the accounting of a business entity are analyzed. The tools of currency control of operations that will help to achieve reliability and accuracy of accounting data are proposed.*

Key words: *accounting, foreign exchange transactions, internal control, accounting registers, exchange rate differences, accounting data.*

Постановка проблеми. В умовах постійних змін у світовій економіці та стрімкого розвитку технологій контроль валютних операцій та вдосконалення бухгалтерського обліку стає невід'ємною частиною ефективного управління фінансовою діяльністю банківської установи. Забезпечення точності, швидкості та достовірності валютного обліку має вирішальне значення для підтримки фінансової стабільності та конкурентоспроможності банку на міжнародному ринку. У цій статті розглянуто основні аспекти покращення обліку та валютного контролю операцій, визначено стратегії, які дозволять комерційним банкам уникнути ризиків та забезпечити ефективний процес управління у фінансовій сфері.

Останніми роками спостерігається значна активізація діяльності суб'єктів господарювання у зовнішній економічній діяльності, що пов'язано насамперед з входженням України до Європейського Союзу. При здійсненні експортно-імпортних операцій та проведенні відповідних розрахунків результативність операцій в зарубіжній валюті істотно коливається через недоліки на валютному ринку України та девальвацію гривні, особливо в умовах нестабільної економічної та політичної ситуації.

При пошуку шляхів підвищення дієвості валютних операцій необхідно використовувати всі можливі важелі впливу, насамперед облік і контроль, як основні джерела інформації для прийняття важливих і ефективних управлінських рішень. Це, у свою чергу, зумовлює актуальність удосконалення бухгалтерського забезпечення операцій в зарубіжній валюті та правильного відображення їх результатів у фінансовій звітності банків. Актуальним завданням є розробка рекомендацій щодо державного регулювання та контролю за валютними операціями в середині суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняних наукових дослідженнях проблеми вдосконалення механізму здійснення валютних операцій у сфері зовнішньої економічної діяльності суб'єктів господарювання вивчалися в працях таких вчених, як Аржевітін С. М. [1], Боришкевич О. В. [2], Бутинець Ф. Ф. [3], Веріга Г. В. [4], Карманов Є.В. [5], Мартиненко В.П., Ширяєва Б.О. [6], Сіротіна О.Ю., Манухіна М. Ю. [7], Сулейманов С. Р. [8], Ткач С.В. [9], Чернявська К. В. [10] та інші.

У працях вищеперерахованих наукових діячів було проведено аналіз валютного ринку України та розглянуто його категорії: «валютний контроль», «валютне регулювання» та «валютні цінності». А також було досліджено розвиток банківської системи в умовах кризи та запропоновано використання стратегії розвитку банківської системи як один із шляхів подолання фінансово-економічної нестабільності в країні. Внесок даних діячів є досить вагомим у розвиток банківської сфери та економіки в цілому, проте проблематика щодо теоретичних аспектів бухгалтерського обліку та контролю валютних операцій потребує подальшого вивчення.

Отже, **мета статті** – обґрунтування теоретичних аспектів бухгалтерського обліку та контролю валютних операцій у банківській сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою прийняття стратегічних і тактичних рішень, оперативного управління зовнішніми

економічними операціями банку необхідна актуальна, повна та точна аналітична інформація, яку можна забезпечити лише при належній організації бухгалтерського обчислення. Вдосконалення бухгалтерського обліку в банку – це покращена система бухгалтерського обрахування, приведена у відповідність із потребами банківської установи, принципами бухгалтерського обліку, фінансовою звітністю та вимогами законодавчих актів за мінімальних витрат.

Контроль за валютними операціями відіграє значну роль в діяльності банку, оскільки відбувається контроль за транснаціональними потоками, що в свою чергу забезпечує стабільність національної валюти і підтримка платіжного балансу суб'єкта господарювання. Контроль за валютними операціями – це система контролю за даними операціями, що здійснюються між національними та іноземними юридичними особами з метою здійснення зовнішньоекономічної діяльності [8]. Щоб краще зрозуміти сутність поняття «валютні операції», необхідно звернути увагу на табл. 1, в якій наведено найбільш поширені визначення.

Таблиця 1

Наукові піходи щодо трактування поняття «валютні операції»

Автор	Визначення
Є.В. Карманов [5]	«Операції з валютою, які затверджені національним законодавством та міжнародними договорами».
В.П. Мартиненко, Б.О. Ширяєва [6]	«Юридичні правочини суб'єктів господарювання, пов'язані чи не пов'язанні з укладенням договорів, які призводять до зміни суб'єкта прав на валютні цінності, або до їх транскордонного переміщення».
С.В. Ткач [9]	«Договори контрагентів щодо купівлі-продажу, розрахунків і надання у позику валютних цінностей на визначених умовах із виконанням у вказану дату».

Джерело: розроблено автором на основі [5; 6; 9]

Перш за все, важливо визначити та впровадити сучасні інформаційно-інноваційні технології для автоматизації бухгалтерського обліку та валютних операцій. Використання спеціалізованих програмних

рішень спрощує обробку фінансової інформації, знижує ймовірність помилок і забезпечує своєчасну доступність даних для прийняття управлінських рішень.

По-друге, необхідно активно впроваджувати ефективні процедури внутрішнього контролю для мінімізації ризиків валютних операцій та запобігання можливим фінансовим злочинам. Це включає ретельний аналіз і перевірку фінансових документів, впровадження систем моніторингу.

По-третє, налагодження ефективної комунікації між відділом фінансових послуг та іншими бізнес-підрозділами відіграє ключову роль у процесі оптимізації. Це дозволяє уникнути непорозумінь і забезпечити злагоджену роботу всього колективу при вирішенні фінансових завдань.

Банкам, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю необхідно вдосконалити облікові реєстри для ведення обліку кожної іноземної грошової одиниці в аналітичних розділах. Пропонується складати поточні та балансові звіти за видами валют. Реалізація цих рекомендацій підвищить аналітичність бухгалтерського обліку, достовірність даних операції, що проводяться з валютою, відображеної у фінансово-економічній звітності та сприятиме рентабельному управлінню зовнішньоекономічною діяльністю суб'єкта господарювання [7].

В нашій державі використовують монетарно-немонетарний метод обліку курсових різниць, але більшість українських банків не розрізняють чітко монетарні та немонетарні статті в зарубіжній валюті. Основними причинами цього є розбіжності між бухгалтерським та податковим розрахунком. Межа між монетарними і немонетарними активами і пасивами є умовною, особливо щодо зобов'язань в іноземних платіжних засобах. Важливо чітко визначити вид погашення зобов'язань, а такі дані можна одержати лише з умов договору, укладеного з нерезидентом [3].

Для обчислення немонетарних статей в іноземній грошовій одиниці у випадку часткової передоплати доцільним є розумне використання середньозваженого курсу або ряду методів передоплати. Це дозволяє точно оцінити відповідні статті.

Також важливо правильно відображати в бухгалтерському обліку курсові різниці відповідно до їх економічної природи, вести облік на субрахунках і використовувати для валютного контролю спеціальні форми реєстрів бухгалтерського обліку та внутрішньої звітності. Це дозволить формувати достовірну оперативну інформацію про операції з іноземними платіжними засобами в аналітичному розділі з урахуванням потреб різних груп користувачів.

При аналізі організації договірної роботи в банках було виявлено, що в 40% випадків вона спирається на керівників, які не мають спеціальної юридичної підготовки по укладенню угод [7]. Тому, важливо розподілити функції з укладання зовнішньоторговельних контрактів між підрозділами компанії, відповідальними за договірну роботу в цілому, і по кожній окремій операції. Перед передачею договору керівнику проєкту він повинен бути підписаний усіма посадовими особами, які беруть участь в укладенні договору.

При укладенні зовнішньоекономічних контрактів важливо визначити ціну контракту. Щоб уникнути часткових втрат у зв'язку зі зміною курсу іноземної валюти, рекомендується включати в договори положення про валютний і ціновий захист для зменшення валютних ризиків. При виконанні таких контрактів може виникнути різниця між оцінкою боргу на момент його створення та сумою платежу у валюті, яка називається курсовою різницею [7]. Чітке визначення курсових різниць та розробка методів класифікації та розрахунку сприятиме економічній інформативності бухгалтерського обліку відповідно до вимог управління валютними операціями.

Важливо розширити елементи бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті, такі як перелік видів діяльності, дата відображення валютних операцій, розділи аналітичного обліку, методика списання балансової вартості зарубіжної валюти, методика оцінювання немонетарних статей, завдання структурного відділу валютного контролю, відповідального за додержання принципів бухгалтерського обліку. Для збільшення оперативності та раціональності обліку валютних операцій пропонується складати відомість для бухгалтерії при кожній угоді, вказуючи вид заборгованості. Це дає можливість скоригувати облік при зміні строків погашення заборгованості шляхом перенесення її на інший аналітичний рахунок і таким чином провести переоцінку об'єкта за історичним курсом [2].

Ефективність відтворення даних про валютні операції можна підвищити шляхом посилення ролі внутрішнього контролю. Це передбачає розробку внутрішньої документації, створення вдосконаленої структури системи контролю та визначення сфер, що підлягають внутрішньому контролю відповідно до встановлених норм державного валютного контролю [3].

При запровадженні структури системи контролю за валютними операціями слід враховувати специфіку діяльності банківської установи та його організаційну структуру. Є два способи: створення окремого структурного підрозділу – відділу внутрішнього валютного контролю, де працівники виконують окремі функції, або передача функцій валютного контролю головному бухгалтеру. З метою отримання повної інформації про стан валютних операцій в банку рекомендується здійснювати внутрішню звітність про становище системи внутрішнього контролю операцій з валютними цінностями. Запропоновані удосконалення обліку операцій із валютними цінностями спрямовані на підвищення їх точності та аналізу, але можуть призвести до збільшення складності облікових процедур.

Повноцінне впровадження цих удосконалень можливе лише завдяки використанню сучасних комп'ютерних програм [7].

Для досягнення економічного ефекту необхідно знизити ризики та оптимально використовувати фінансові ресурси установи. Це підвищення достовірності та точності облікових даних, своєчасна обробка облікової інформації, отримання звітності в будь-якому форматі, надання необхідних даних для аналізу валютних операцій, а також ефективна обробка та зберігання великого обсягу однотипної інформації, а також покращення контролю за господарською діяльністю банку та іншими аспектами [7].

Контроль валютних операцій та оптимізація бухгалтерського обрахування стає стратегічною необхідністю для сучасних банків, що діють на транскордонних ринках. Використання інноваційних технологій, впровадження ефективних внутрішніх контрольних процедур та покращення комунікації в середині установи дозволяють забезпечити точність та ефективність фінансового управління.

Підтримка фінансової стійкості та відповідь на виклики глобального ринку стають досяжними завдяки вчасній реакції на зміни, вдосконаленню процесів та збалансованому підходу до управління ризиками. Оптимізований бухгалтерський облік є ключем до раціонального використання ресурсів та визначає успішний шлях розвитку банківської установи в умовах сучасного економічного середовища.

Варто зазначити, що обчислення розрахункових операцій в зарубіжній валюті утруднюється коливаннями курсів національної грошової одиниці щодо валюти контрагента, курсовими різницями, а також контролем за процесами купівлі-продажу іноземних платіжних засобів.

Ще одним важливим кроком є адаптація українського законодавства у сфері валютного регулювання до законодавства країн Європейського Союзу. Частково законодавча база, що регулює валютні операції, вже переробляється та адаптується до європейських стандартів, але існують

труднощі у її взаємодії та конкретизації для ефективного управління валютними операціями.

Висновки. Провівши дослідження даної теми, можна визначити такі теоретичні підходи бухгалтерського обліку та контролю валютних операцій: автоматизація бухгалтерського обліку та валютних операцій; запровадження внутрішніх контрольних процедур для мінімізації ризиків валютних операцій та запобігання фінансовим злочинам; налагодження комунікації між фінансовим відділом та іншими підрозділами банку; вдосконалення облікових реєстрів для ведення обліку кожної іноземної валюти в аналітичних розрізах; приведення у відповідність бухгалтерського обліку до податкового; правильне відображення курсових різниць в обліку відповідно до їхньої економічної сутності; доручити укладення договорів із контрагентами спеціальному відділу, а не керівництву, оскільки ті не мають відповідної компетенції у заключенні договорів; запропоновано при заключенні договору складати відомість із зазначенням виду заборгованості та подавати у бухгалтерію; впровадити додатковий внутрішній контроль здійснених розрахункових операцій; привести національне законодавство у сфері бухгалтерського обліку та валютного контролю у відповідність із міжнародним законодавством.

Література

1. Аржевітін С. М. Системна банківська криза в Україні: особливості, причини та шляхи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 16-18.
2. Боришкевич О. В. Чинне валютне законодавство України та нормативно-правові акти валютного регулювання і контролю. *Наукові праці НДФІ*. 2018. № 2. С. 28-32.

3. Бухгалтерський фінансовий облік: підруч. для студ. спец. «Облік і аудит» вищ. навч. закл. / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2002. 688 с.
4. Веріга Г. В. Критичний огляд категорій валютного ринку та аналіз підходів до його регулювання. *Збірник наукових праць Національного університету ДПС України*. 2015. № 1. С. 34-55.
5. Карманов Є. В. Валюта як особливий об'єкт цивільно-правових відносин. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 12 (1). С. 219-223.
6. Мартиненко В. П., Ширяєва Б.О. Методи управління валютним ризиком комерційного банку. *Підприємництво та інновації*. 2016. № 2. С. 49-55
7. Сіротіна О. Ю., Манухіна М. Ю. Удосконалення обліку та контролю валютних операцій. *Економіка, управління, фінанси: теорія та практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Хмельницький, 11-12 жовтня 2013 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. С. 130-132.
8. Сулейманов С. Р. Валютний контроль: поняття, ознаки, зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 35. С. 28-32.
9. Ткач С. В. Організаційно-правові засади валютного регулювання в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 4(1). С. 104-111.
10. Чернявська К. В. Валютна лібералізація в Україні в умовах інтеграції до Європейського Союзу. *Інновації в управлінні публічним сектором економіки*. 2018. URL: <https://bit.ly/2sqXFCX> (дата звернення: 06.01.2024).